

SCIENTIFIC PAPERS
OF THE UNIVERSITY OF PARDUBICE
Series C
Faculty of Humanities
6 (2000)

G. A. LINDNER - EVROPAN 19. STOLETÍ

František Morkes

Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze

Na semináři, který je věnován 170. výročí narození velkého českého pedagoga G. A. Lindnera se jistě nemusíme přesvědčovat o významu a důležitosti poznání nejrůznějších aspektů historického vývoje. Vývoje, který ovlivnil i naši současnost a který se v mnoha zcela konkrétních skutečnostech promítne i do naší budoucnosti. Ovšem mediálně soustavně prezentovaná představa mimořádné důležitosti vize 21. století, vize spojené se zapojením České republiky do evropských struktur, vede řadu lidí k pohledu na historické tradice a k poznávání historického utváření naší společnosti jako na zbytečné ohlížení kamsi zpět, jako na jakýsi balast, který nás při cestě kupředu k zářným zítřkům jen zdržuje.

Přitom je zcela nesporné, že prakticky všechny současné skutečnosti mají své historické zakotvení a že tedy jsou vždy - někdy více, jindy méně - podmíněny předcházejícím historickým vývojem.

Zvlášť markantní je to v oblasti školství. Je to dáno několika základními skutečnostmi. Každé školství je vždy svým způsobem národní a odráží v plném rozsahu tužby a směřování určitého národa. To je samozřejmě ovlivněno i tím, že právě prostřednictvím školní výuky bývá dorůstajícím generacím předáván pocit určité národní pospolitosti, sounáležitosti a kulturních i dalších hodnot.

V případě českého školství je obzvláště významná další skutečnost - školy se staly významným místem prosazování českého jazyka, což sehrávalo zcela mimořádnou roli při vytváření pocitu národní svébytnosti a státoporných snah.

Nelze pominout ani to, že základní obrysy legislativního prostředí, kterým bylo naše školství utvářeno, vznikaly a byly postupně propracovávány právě v 19. století, tedy před více než 100 lety. Rozhodně nelze nijak pominout skutečnost, že mnohé ze zákonů a nařízení, které vznikly již za života Lindnerova, byly pro naše školství určující i pro značně velkou část dvacátého století.

Pohled do 21. století je pro nás v současnosti nejen nezbytnou nutností, ale v mnoha případech i určitou módou. Tento pohled je pak zcela automaticky provázen jak úvahami o evropské dimenzi našeho školství, tak i prezentováním skutečností, které by k určité europeizaci našeho budoucího školství přispěly. Pod dojmem těchto diskusí a úvah jsem se pokusil podívat na postavu významného českého pedagoga G. A. Lindnera pohledem 21. století.

Především proto, že z pohledu 21. století bychom mohli konstatovat, že G. A. Lindner ve své osobě v mnohém již splňoval právě očekávání tohoto teprve

budoucího století. Mohli bychom dokonce konstatovat, že pokud by obdobná osobnost žila v příštím století, naplňovala by zřejmě výraznou většinu našich představ o pedagogovi a učenci vyššího z českého státu - a přitom ze státu, který by již byl plnoprávným členem evropských struktur. G. A. Lindner totiž byl nejen velkým českým pedagogem minulého století, ale nesporně i osobností výrazně evropského rozměru. Bez jakékoliv nadsázky bychom mohli konstatovat, že byl již ve století devatenáctém typem pedagoga, k němuž se ve století příštím budeme a chceme přibližovat.

Chtěl bych se zmínit především o problematice spojené s požadavky a potřebami vzájemné komunikace. Obecně se prezentuje, že v otázkách zapojení našeho státu do evropských struktur bude hrát mimořádnou roli otázka jazyková. Z tohoto pohledu můžeme konstatovat, že po této stránce byl Lindner vybaven dobře. V době, kdy působil na gymnáziích v Rychnově nad Kněžnou a v Jičíně, byla vyučovací jazykem němčina. Učil tedy německy, v Rychnově ovšem i češtině. V Jičíně pak získal dovolení, aby učil „po česku“ fyzice a pro ten účel si připravil i českou učební knihu, obdobně jako již dříve si obdobnou knihu připravil pro výuku filozofické propedeutice.

Jeho deník, který si psal v Jičíně a který nazval Klíč k srdci mému (deník je uložen v archivu v Pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze), je psán jak česky, tak i německy. Ve své první části přibližně ve stejném rozsahu. V dalších částech, kdy jde v řadě případů i o výpisky a citáty známých autorů, pak již převažuje němčina. Jistě je to ovlivněno skutečností, že se jedná o osobní deník, který byl určen milované osobě, jejíž znalosti češtiny byly nepatrné. Z textu je zřejmé, že to Lindnera sice mrzelo, ale že byl hluboce přesvědčen, že láska dívky k němu překoná tuto překážku a po čase že spolu budou hovořit česky.

Zápis ze 7. června 1854 o tom ostatně vypovídá více, než jakákoliv jiná interpretace:

Dnes jsme se pohybovali v pouhém žertování. Ona mi i tu přichází milostná. Držel jsem s ní zkoušku z češtiny, nechaje Ji českou tištěnou báseň čísti. Šlo to sice trochu chatrně s čtením a chatrněji s porozuměním, neboť posuzuje smysl nejvíce dle kontextu. Proto si myslím a pevně doufám (hoffe), že i těmto zápiskům dle kontextu porozumí. Bylo by to věru k pláči, kdybychom si neporozuměli. Nemyslím však, že se to stane. Porozumí! Ona zajisté časem svým mojí češtině. Vždyť přicházejí v ní tak krásná slova, ba překrásná: Já Tě miluji (Ich liebe dich) aneb Tys má - Tys láska má. Jaká to hudba uchu našemu! A tomuto by Ona neměla rozumět? Jazyku, v kterém anjelé pospolu mluví by Ona měla zůstatí cizou? - O nikoli - Ona musí ke mně hovořiti řečí českou, nové myšlenky, které Jí vdechne láska má, potřebují roucho nové - v nový šat se musejí odívat. Němčina je řeč myšlenek - mluvou citů ale jsou zvukové čeští! - Uvidíme, co láska u Ní dokáže - láska se Jí stane učitelem, a nemusila by mne milovat, kdyby neučinila v brzkém čase veliký pokrok. Čiperna Její hlavička pochopuje všechno, co pochopiti chce, doufám, že i češtinu mým s návodem pochopí!

Nedá mi to, abych v tomto okamžiku poněkud neodbočil a v této souvislosti neupozornil, formou jakési poznámky pod čarou, na spřízněnost tohoto Lindnerova horoucího vyznání k českému jazyku s obdobně vřelými slovy, která o jeden a půl roku dříve (přesně 1. listopadu 1852) napsal milované bytosti jiný velký muž našich dějin. Byl jím František Palacký, který v osobním dopisu své dceři psal ...*k Tobě nemíním jinak mluvit, ba ani mysliti, než česky, užíváním kteréhokoliv jiného jazyka zdálo by se mi, že vkráčuje cosi cizího mezi nás, že již nejsme cele svoji...*

Když se po letech, již ve slovinské Celji, Lindner k deníku vrátil a listoval v něm, učinil k citované pasáži za větou *Porozumíť Ona zajisté časem svým mojí češtině* tužkou stručnou, nepochybně bolestivou poznámku: *Liché očekávání!*

Vedle toho, že zápisky jsou psány dílem česky, dílem německy, obsahuje deník ještě drobnou zmínku o dalším moderním jazyce - o francouzštině. V citově velmi expresivním zápisu datovaném 25. květnem si Lindner poznamenal *Posílá mi francouzské lístky, v kterých nepřítomnost svou mi oznamuje.*

Deník, obsahující horoucí vyznání šestadvacetiletého Lindnera mateřskému jazyku - prakticky stejně vřelé jako milované osobě - je nesporně zajímavým dokumentem dosvědčujícím jak hloubku jeho citu, tak i jistý citový náboj a sklon k melodramatičnosti v jeho povaze. Z tohoto pohledu muselo pro něho být jeho nucené přeložení do slovinské (tehdy ovšem kraňské) Celje mimořádně bolestivé. Po citovém strádání způsobeném rozchodem s milovanou dívkou a disciplinárním řízením ve škole byl na dlouhých 16 let vytržen i z českého prostředí a vzdálen českému jazyku, k němuž choval tak mimořádně hluboký cit.

Německé prostředí Celje výrazně ovlivnilo další životní dráhu Lindnera a jeho vědeckou práci. V letech pobytu v Celji mu vyšla řada odborných prací v němčině. Proč v němčině, je zcela zřejmé. Jednak - až příliš vzdálen českému prostředí - neměl možnost vydat své práce v češtině, jednak to bylo v době, kdy patřilo k dobrému vědeckému tónu vydávat učené spisy německy. A vzpomeňme i na jeho citové vyznání, že *němčina je řeč myšlenek!* Mnohé práce z tohoto období byly pro značnou popularitu (kdy vyšlo i několik německých vydání) přeloženy i do jiných jazyků - do řečtiny, italštiny, maďarštiny, chorvatštiny, francouzštiny a angličtiny. Těmito pracemi se stal Lindner známým a pronikl již výrazně i na evropské pole. Pokud by je nenapsal v němčině, nepochybně by bylo jejich prosazení - bez ohledu na vědeckou hodnotu děl - nepoměrně složitější, ne-li zcela nemožné. Ani v tomto období ale nezůstal Lindner zcela bez styku s českým jazykem - šlo především o básně a pak o rozpravy a obrazy z oboru duševědy, které byly otištěny v Bezedě v letech 1864-1865.

O geografické rozlehlosti, kterou Lindner svými základními díly obsáhl, svědčí i prostý výčet míst, v nichž byla jeho díla v těchto letech, ale i v letech pozdějších vydávána. Pokud bychom vycházeli z Výběrové bibliografie prací G. A. Lindnera, která byla v roce 1958 zpracována ve Státní pedagogické knihovně Komenského v Praze, našli bychom v ní 14 dnes pro nás zahraničních míst (nejpočetnější zastoupení má samozřejmě Vídeň, v níž vycházely Lindnerovy práce v němčině i v češtině). Z míst domácích pak Praha, Roudnice, České Budějovice, Tábor a Velké Meziříčí.

Pokud sledujeme různorodost jazykového prostředí, v němž se Lindner pohyboval a z kterého vyrůstala jeho nadnárodní osobnost, musíme konstatovat, že sice působil v německém prostředí kraňské Celje, ovšem okolí města zůstávalo tehdy stále slovinské. O vztahu Lindnera k slovinskému prostředí přináší řadu dokladů ve svém článku Gustav Adolf Lindner v Celji prof. J. Orožen (viz Pedagogické rozhledy 1929, č. 1 a 2). K nejzajímavějším údajům patří ten, že Lindner byl společně s českým profesorem téhož gymnázia Hluštíkem členem prvního národního slovinského spolku Čitalnica (Čtenářská beseda), založeného v roce 1862. Dále pak svědectví o tom, že v prosinci 1862 žádalo pět gymnazijních profesorů o potrestání žáka hlavní školy pro „rušení nacionálního klidu“. Mezi těmito pěti byli dva Češi (Lindner a Hluštík) a tři Slovinci (Hafner, Ramora, Krušiče). Z německých profesorů

se k žádosti nepřipojil žádný. Zmiňovaný článek prof. Orožena přináší i výčet knih, které si Lindner v letech svého pobytu v Celji vypůjčil v univerzitní knihovně ve Štýrském Hradci (všechny byly v němčině). V archivu Pedagogického muzea J.A.Komenského v Praze pak je uložen dopis ředitele gymnázia v Celji prof. Tine Orla, datovaný 13. březnem 1958, který sděluje, že v archivu celjského gymnázia byla k činnosti prof. Lindera řada dokumentů, které použil ve svém článku prof. Janko Orožen. Tyto dokumenty však byly za války zničeny. Ředitel celjského gymnázia dále uvádí, že v zápisech městského výboru a v městských školských spisech z let 1860 - 1870 je Lindner několikrát vzpomenut. Doslova píše: *Byl jmenován školským inspektorem, protože však žádal, aby se v městských školách uznával i slovinšský jazyk, stal se předmětem prudkých německých útoků.* I k těmto záležitostem však prof. Orel dodává, že originální dokumenty nejsou.

Poměrně zajímavá je pak i závěrečná pasáž dopisu ředitele Orla, v níž se konstatuje, že v Pamětní knize v Logarské dolině z roku 1862 je na straně 6 zápis Gustava Lindnera ze dne 17. září 1862. Lindner navštívil tuto jedinečnou alpskou dolinu s několika Slovinci a napsal do pamětní knihy celkem 12 řádek - německy. Zápis ale zakončil slovinšským zvoláním „*Živil! Slovinci!*“. Jeden z účastníků tohoto výletu pod Lidnerovo zvolání - zřejmě i jako bezprostřední ocenění Lindnera, jeho češtví i jeho vztahu k Slovincům - připsal „*Živil! vsi Slavjani!*“ (Ať žijí všichni Slované).

Z hlediska širšího evropského pohledu na G. A. Lindnera, kterému i jako předsvědčivému vlastenci byl cizí jakýkoliv nacionalismus a který hájil i národní a jazykové zájmy dalších národů v mnohonárodnostní monarchii (o řadu let později ve svých základních pedagogických pracích plédoval pro národní charakter gymnaziální výuky), je vhodné připomenout i to, že se v Celji oženil a vzal si za manželku Italku (jak se tehdy říkalo Vlašku) Madelainu Zamolovou. O její ruku požádal 6. června 1856 a svatba se konala 6. srpna 1856. Oddávajícím byl jeho kolega, profesor náboženství z gymnázia v Celji Ivan Grašič. Je nepochybné, že tato známost byla důvodem k tomu, aby si do svého deníku poznamenal, že mu 7.5.1856 psal bratr Alex a *Co já nyní se nakloňuji vlastině, cvičí se Alex ve frančině. Práce dostí. Ve šťastném manželství se Lindnerovi narodilo celkem osm dětí, z toho sedm v letech jeho pobytu v Celji.*

I když časem dosáhl v Celji poměrně vysokého postavení, chtěl město opustit a stále žádal o přeložení. Když do Celje přišel, bylo to výrazně provinční město s jen asi 3000 obyvatel a gymnázium mělo pouze 174 žáků. Zdánlivě jediné, co mohlo město Lindnerovi poskytnout, bylo pouze okouzující okolí. Lindner se proto ucházel se o místa v Brně (1856), v Bratislavě (1856), na Malé Straně v Praze (1858), v Terstu (1864), v Lublani (1865), opětovně v Lublani, tentokrát ale o místo ředitelské (1866), ve Znojmě (1868), o ředitelské místo ve Štýrském Hradci (1869), o ředitelské místo ve Znojmě (1869), o ředitelské místo v Jičíně (1871). Když žádal v roce 1869 o ředitelské místo ve Znojmě, přiložil k žádosti i klasifikační tabulku, v níž se již uvádělo, že Lindner vedle němčiny a češtiny ovládá i italštinu a slovinštinu. Žádosti o přeložení však bylo vyhověno až v roce 1871, kdy byl jmenován ředitelem německého reálného gymnázia v Prachaticích. Brzy po příchodu do Prachatic však opět žádal o přeložení, tentokrát do Českých Budějovic, kde měl zájem o místo ředitele českého gymnázia. Této žádosti nebylo vyhověno s odůvodněním, že jsou jisté pochybnosti o žadatelově znalosti češtiny. Lindner si byl vědom toho, že dlouholetý pobyt mimo české prostředí jistě nezůstal bez vlivu, byl si však jistý tím, že by mu stačilo pouhých 14 dnů, aby odstranil všechny závady. Pokud si dáme důvod tohoto odmítnutí do souvislosti s Lindnerovo-

vým horoucím vyznáním českému jazyku v jičínském deníku před 17 lety, musíme předpokládat, že se ho odmítnutí hluboce dotklo i citově.

Naše představy o Evropě 21. století, představy ovlivněné postupným sblíživáním a globalizací, vycházejí do značné míry z představy a z úvah o potřebné jazykové vybavenosti. Charakteristické přitom je, že tyto myšlenky nebyly v kruzích vzdělanců ve století 19. nijak výrazně akcentovány. Nebylo to ale proto, že by odpovídající jazykovou vybavenost podceňovali, ale spíše proto, že pro ně nebyla něčím mimořádným a obvykle ji již měli. Skutečnost, že žili v mnohonárodnostní monarchii, která byla významným evropským státem a jejíž oficiální státní jazyk byl úředním jazykem i řady dalších států - většinou v bezprostředním sousedství - nebyla zanedbatelná. K tomu se přičlenila skutečnost, že prakticky ve všech zemích koruny české žilo ve větší či menší míře i obyvatelstvo, jehož mateřským jazykem byla němčina a že na tomto území existovalo i množství německých škol. To pak vedlo k tomu, že například při nejrůznějších diskusích o reformě studia na gymnáziích byly v době Lindnerova života mnohem významněji diskutovány otázky výuky latiny a řečtiny, než výuky moderních jazyků. (Není od věci ovšem připomenout, že v našem středoevropském prostoru byla sice běžná němčina a ve vzdělaných kruzích rozšířena francouzština, nijak rozšířena však nebyla angličtina. To ostatně kritizoval již Karel Havlíček Borovský.) Nebylo proto nijak náhodné, že i samotný Lindner věnoval těmto otázkám značně velkou pozornost. Charakteristické přitom bylo, že nijak nezpochybnitelný fakt, že klasické jazyky jsou jazyky mrtvé, že díla jimi sepsaná podávají obrazy kontrastující s tehdejší vzdělaností a že i četba klasiků je obtížnější než čtení literatury moderní, nepovažoval Lindner za vady gymnaziálního klasicismu, ale za jeho přednosti. Uvědomoval si ovšem i určité nebezpečí. To však spatřoval (a nepoměrně mnohem více než v přemíře klasického filologismu) v nebezpečí, které klasickému zaměření gymnázií plynulo z existence nových vyučovacích předmětů, jejichž přístupu do výuky ovšem nechtěl nijak zabraňovat.

Značný význam z širšího mezinárodního pohledu, přispívající k pochopení evropského rozměru jeho osobnosti, měla i osobní spolupráce G. A. Lindnera s mnohými zahraničními odborníky, či jeho účast a podíl na výstavách v Londýně v roce 1871 (spisy G. A. Lindnera byly poctěny na výstavě diplomem) či ve Vídni v roce 1873, na níž působil Lindner při hodnocení exponátů v části věnované výchově a výuce. Tady je ovšem zapotřebí s politováním konstatovat, že korespondence Lindnera s těmito odborníky se v písemné podobě nezachovala.

Jistě je možno v příspěvku o Lindnerovi jako o významné postavě evropského rozměru (v dobách rozkvětu omezeně národního školství) zmínit i jeho práci *Knihy maličkých* (1881) a brzy po ní následující příručky *Slovo o zřízení a užívání knihy maličkých*. V *Knize maličkých* se Lindner zabýval otázkami elementární výuky a práce vzbudila ve své době vášnivou polemiku, v níž byla spíše odmítána než přijímána s porozuměním. Charakteristické a pro pochopení Lindnera jako skutečné osobnosti mezinárodního rozměru pak je, že vady jeho čítance nejostřeji vytýkané - například to, že je zpracována na směrech cizích - považoval za její přednosti. V českém pedagogickém prostředí, které se teprve konstitovalo a vymezovalo se i vůči cizím vlivům, bylo nepochybně nejen přínosné, ale i odvážné, že se Lindner nebál ve své práci používat i cizích, osvědčených metod. Zdůvodňoval to tím, že dobrá věc - třeba i převzatá ze zahraničí - je škole vždy ku prospěchu.

Ještě jednu poznámku pod čarou bych zde chtěl udělat.

Nepochybně by bylo značně zajímavé - právě pro docenění Lindnera jako osobnosti přesahující české poměry - zabývat se i ohlasem Lindnerova díla v zahraničí. Tento pohled však již přesahuje možnosti mého příspěvku. Odkazuji proto pouze na jedno poměrně problematické hodnocení. Mám na mysli práci italské autorky Virginie Benedetti z roku 1919, která v případě Lindnera neoplývá nijak chválou. Polemický hlas k její práci pozvedl Josef Hendrich v článku Lindner, vyličený jako reprezentant pedagogiky rakouské (Pedagogické rozhledy 1924, č. 10, str.505 - 509).

Na závěr svého příspěvku bych chtěl připomenout jednu z Lindnerových myšlenek. Tu, v níž nám z hloubi 19. století říká, že *Pravá škola musí vychovávat v duchu doby a pro zájmy svého národa*. I dnes, na konci století dvacátého, pro nás může být ukázáním správného směru, kterým by naše škola měla vstupovat do 21. století.